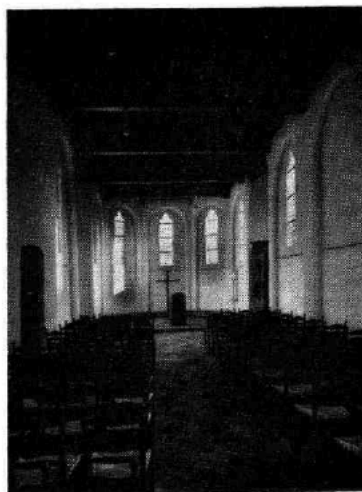
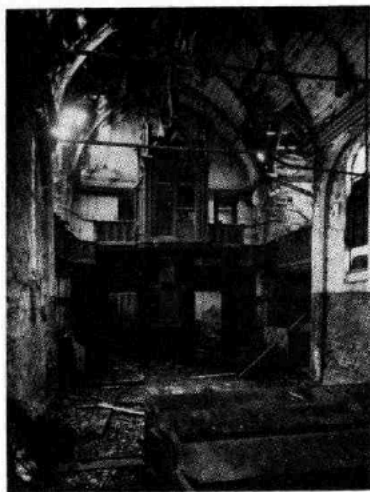

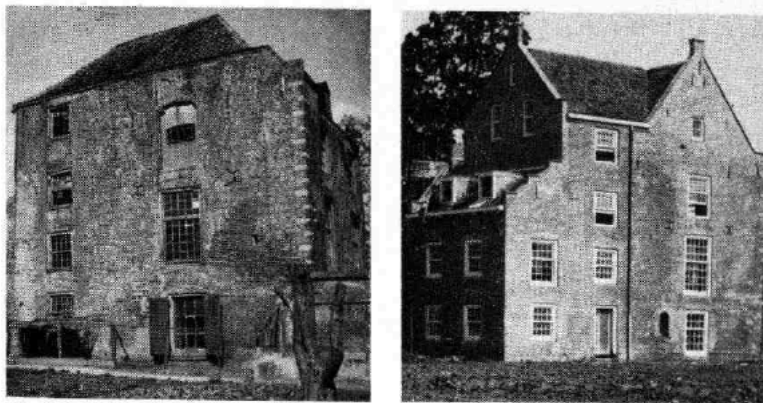
Interieur kerkje te Blauwkapel vóór en na de restauratie

RESTAURATIES IN STAD EN PROVINCIE

Wanneer we de restauraties van Willem Stoker in stad en provincie alfabetisch rangschikken - waar de werken soms een lange looptijd hebben is een chronologische ordening heel moeilijk -, dan komt allereerst het kostelijke kerkje van *Blauwkapel*, toevallig ook een van de vroegste restauraties (1959-'60). De hierbij gereproduceerde foto van de ruïneuze toestand, waarin dit gebouwtje verkeerde, heeft in 1958 als blikvanger op een tentoonstelling van het Utrechts Monumentenfonds in het Centraal Museum gehangen, om aan te tonen hoe hoog de nood bij een monument soms wel kan stijgen, vóór de redding nabij is!

Het houtwerk moest natuurlijk vrijwel geheel vernieuwd worden; van de bewaard gebleven fragmenten zijn de twee consoles met wapens van Van Wijck en Drakenborch, uit 1505 of iets later, de belangrijkste. Het zeer verzorgd gedetailleerde metselwerk hoefde echter slechts plaatselijk hersteld, ingeboet en schoongemaakt te worden. De vensters herkregen hun glas-in-loodvulling. Het interieur, met zijn grappige transeptachtige kapellen werd weer één geheel, gedekt door een houten tongewelf. Het torentje kreeg wederom een luidklokje.

In *Bunnik* daarentegen kunnen we het laatst voltooide werk aanschouwen: het kasteel Cammingha aan de Kromme Rijn, dat er tot voor enige jaren al haast even triest bij stond als iets eerder het kerkje van Blauwkapel. Het voor 't eerst in de 15de eeuw als Beesde vermelde kasteel (deze naam leefde voort in de bijbehorende boerderij) kreeg zijn huidige naam in het begin van de 18de eeuw.

Huis Cammingha te Bunnik vóór en na de restauratie

Het is nu een allerplezierigst groot woonhuis geworden, met de prachtigste uitzichten naar alle kanten, voorzien van alle modern comfort, maar nog steeds in 't bezit van zijn mooie vroeg 17de eeuwse houtwerk, zoals een reeks van fraaie deurtjes, een mooie trap en een aardige bedstee. Merkwaardig is, dat al dit houtwerk kennelijk vanouds ongeschilderd is geweest. De oudste kern is een torenachtig element, met een door troggewelven op gordelbogen gedekte benedenruimte.

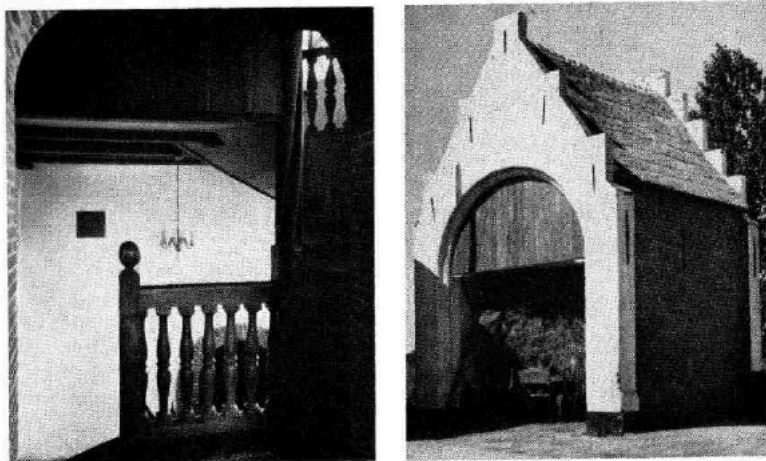
Zoals uit de foto's blijkt, is de topgevel boven het voorste deel (het zojuist genoemde oudste element) - waarvan nog maar een aanzetje aanwezig was - gecompliceerd. Hetzelfde geldt voor de achtergevel. De ramen zijn zorgvuldig gecopieerd in de 18de eeuwse vorm, waarin ze werden aangetroffen. De aanbouw achter, welke iets hoger geweest moest zijn, werd opgetrokken; ook de 19de eeuwse aanbouw opzij.

Het is typerend voor het werk van Stooker, dat op nuchtere wijze een gebouw met al zijn eigenaardigheden wordt geaccepteerd, de aanvullingen uiterst sober worden gehouden en dat wat enigszins gespaard kan blijven inderdaad gespaard blijft. Eigen vormen blijven steeds bescheiden op de achtergrond.

Ook nu het kasteel klaar is, blijft er aan 't complex als geheel nog van alles te doen, de activiteiten te Bunnik zullen dus voorlopig nog wel worden voortgezet!

Voor de gemeente *Houten* ligt er al geruime tijd een restauratieplan voor de toren van de Hervormde kerk klaar, waaraan echter nog niet begonnen kon worden omdat het voor het Rijk nog niet mogelijk was een subsidie toe te zeggen.

Wel werden er in Houten dank zij de oplettendheid van Stooker bij een rioolaanleg onderscheidene vondsten uit de Romeinse tijd ontdekt,

Trappenhuis Cammingha en Stenen Poort, Houten, beide na restauratie

die thans in een oudheidkamer op het stadhuis zijn ondergebracht.

Ook kwam nog een kleine restauratie tot stand, die van de z.g. „Stenen Poort” - vermoedelijk een toegangsgebouwtje tot het erf van een overigens geheel verdwenen kasteel.

Voor *Kockengen* maakte hij een plan om de boerderij „De Oude Werf” te restaureren, zodat deze als regionaal museum zou kunnen worden ingericht. In een bij te bouwen schuur zouden rijtuig en boerenwagens ondergebracht worden. Helaas kwam ook voor dit plan de financiering nog niet rond.

Onderscheidene werken ook werden door Stooker uitgevoerd of voorbereid in zijn geboorteplaats *Maarssen*. Sedert voorjaar 1966 is daar de restauratie van de N.H. kerk onderhanden. Het gotische gebouw heeft een romaanse toren, waarvan onder een 19de eeuwse cementlaag de profilering van de romaanse ingang te voorschijn kwam, welke weer gecompleteerd zal worden. Evenzo krijgen de galmgaten weer hun deelzuiltjes. Op oude afbeeldingen zijn deze nog te zien en één is er nog aanwezig aan de oostzijde onder het aanlopende dak. Het gehele dak is nu gerestaureerd, inclusief het direct daaronderliggende metselwerk. Verder de grafkapel aan de zuidzijde, alwaar op het hek het opschrift I.E. H.K. 1721 te voorschijn kwam, en deels ook de ruimten naast de toren.

Het is het voornemen dat het uitwendige binnenkort in zijn geheel zal kunnen worden afgemaakt. Met het verdere interieurwerk, waarin een uitzonderlijk mooie 18de-eeuwse preekstoel het hoogtepunt vormt, zal nog wel even gewacht moeten worden.

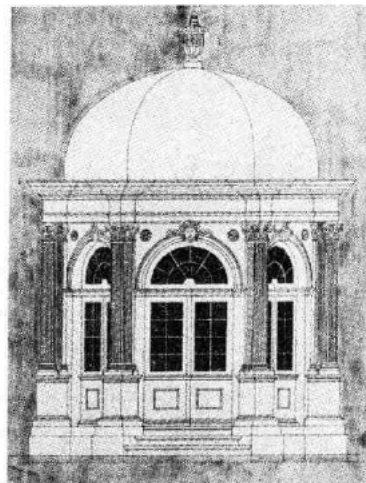
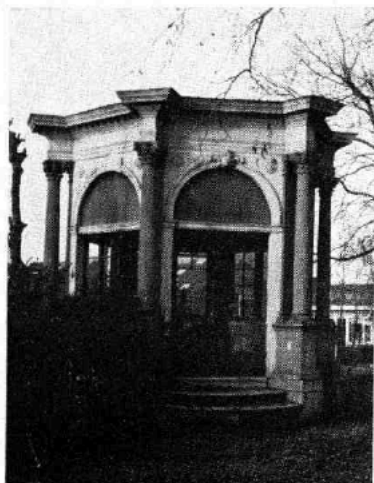
N.H.-kerk te Maarssen tijdens het werk

Gedurende een aantal jaren werkte Stooker aan het 18de-eeuwse huis Vechtoever, waarin een jongens-internaat is gevestigd. Het huis zelf, dat van binnen weinig elementen van historische waarde meer bevat, is van buiten rondom belangrijk opgeknapt: daken, kroonlijsten en goten, ramen en deuren. Verfraaiing werd vooral bereikt door het weer aanbrengen van de 18de eeuwse roedenverdeling, door de balustrades en de gevellantaarns.

Het is zowel voor het aanzien van de Vecht als voor de architect bijzonder triest, dat door de prijsstijgingen tijdens dit langzaam lopende werk de goedgekeurde kredieten, die behalve voor de restauratie van het huis ook voor die van de theekoepel en van de hekken waren bestemd, volledig aan het huis zijn opgegaan. De rijk gedetailleerde empire theekoepel staat er dan ook nog ontstellend desolaat bij. Van het Vecht-hek liggen de marmeren bustes te verkommeren in de koepel en aan de landzijde staat een armzalig noodhek.

Een vergelijkbaar geval doet zich voor iets dichterbij de dorpskern, bij het huis Doornburgh. Het prachtige smeedijzeren hek, waarvan de restauratie als voorwaarde was gesteld bij het verlenen van de bouwvergunning voor het nieuwe kloostergebouw op het terrein, werd onder zijn leiding hersteld, maar van de plannen voor het tweede hek en ook voor de bij dit goed aanwezige, zij 't wat eenvoudiger, theekoepel kwam nog niets.

Odijk heeft een aardig Hervormd kerkje, dat in wezen niet méér is dan het koor van een gotische kruiskerk. De huidige westgevel van 1820 zal ongeveer ter plaatse van de westzijde van het vroegere vieringvak

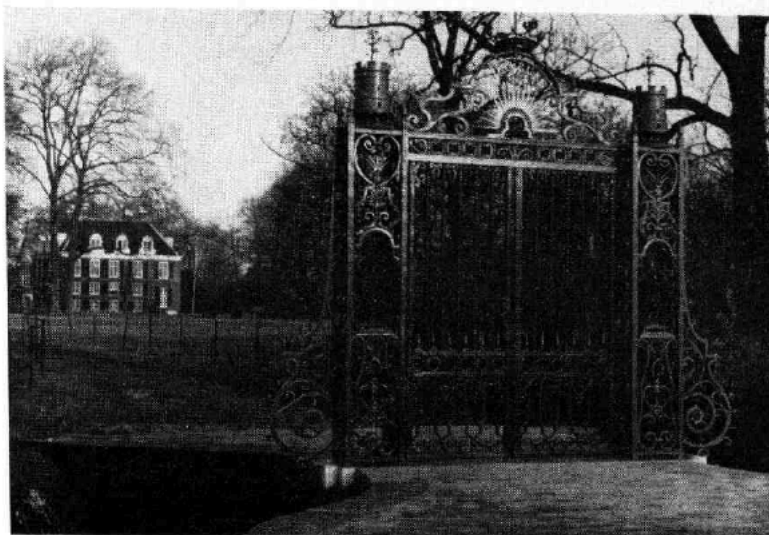
Koepel van het huis Vechtoever zoals hij is en zoals hij moet worden

liggen. Stoker voerde hier een reeks van kleine restauratiewerken uit en gaat binnenkort wéér beginnen: de voor enige tijd door brand geëisterde consistorie moet worden hersteld en vergroot. Een aardige vondst, welke bij herstellingen in het interieur werd gedaan, was een gotisch kolommetje dat weggetimmerd was onder de jongere preekstoel. Het is vrijgemaakt en thans draagt het het doopvont.

De torenrestauratie van de N.H. kerk te *Schalkwijk* was een van de eerste werken: 1957-'58. De in later tijd toegevoegde grote steunberen, die meer kwaad dan goed deden, werden verwijderd. Het muurwerk is geheel ontleisterd en ingeboet. In de oostelijke torenmuur bleek nog een fragment van een romaanse westgevel met een rondboogfries, van een (torenloze) vroegere kerk, bewaard gebleven te zijn. Overigens werd de toren hersteld in de toestand, waarin hij werd aangetroffen.

Een restauratie van de torenpartij van het kerkje van *Tull en 't Waal* vond iets méér dan tien jaar terug plaats en valt dus in feite buiten dit overzicht. Maar daar dit werk in het aardige, weinig bekende, dorpje nog niet eerder ergens is vermeld mag er hier nog wel eens de aandacht op worden gevestigd. Het totaal verkommerde spitsje werd grondig hersteld en nieuw gedekt. De gevels werden ontleisterd en ontdaan van overwoekerende plantengroei. Bij de ontleistering kwam er een aantal dichtgemetselde nissen voor den dag, die bij de herstelling van het metselwerk nu zichtbaar gemaakt werden.

In de stad *Utrecht*, waar Stoker zo lang als ambtenaar werkte, kwamen na zijn pensionering ook particuliere restauraties tot stand, zoals die van 't pand Herenstraat 38, nu in gebruik als Indisch restaurant.

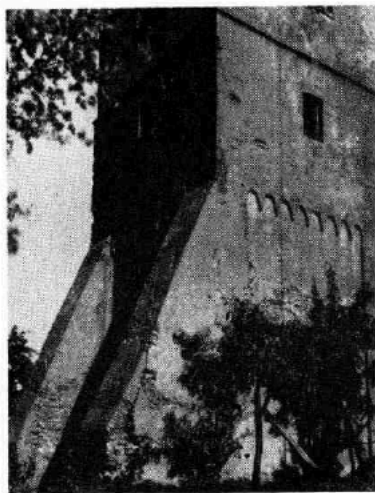
Het gerestaureerde hek van het huis Doornburgh

Het is een 17de-eeuws huis op oudere grondslag, zoals bleek uit de mopen-fundering en een oude tegelvloer. In de 18de eeuw kreeg het onderscheidene fraaie betimmeringen en stucplafonds, die zorgvuldig zijn hersteld en aangevuld. De gevel heeft een in hoofdzaak 19de-eeuws aspect.

Een weinig spectaculair, maar zeer nuttig, werk is de restauratie van de kappen van de Fundatie van Renswoude aan de Agnietenstraat. In de loop der jaren werden er in dit gebouw bovendien twee woningen en een kantoor voor de administrateur ingebouwd. Ook het met de Fundatie één geheel uitmakende Stadsambachtskinderhuis werd inwendig aangepast aan de eisen van de tijd.

Voor de Hervormde gemeente Utrecht maakte Stooker een jaar of zes geleden gedetailleerde begrotingen voor de meest noodzakelijke werken, die aan de vijf grote kerken: Dom, Buur, St. Jan, St. Jacob en St. Nicolaas uitgevoerd moeten worden. Deze ramingen - wederom getuigend van een grote nuchterheid - vormen de basis van de besprekingen, die moeten leiden tot het opstellen van een plan voor de consolidatie en restauratie van deze unieke kerkengroep. Bij de Domkerk had hij de supervisie over de bouwkundige werken bij de aanleg van de hetelucht-verwarming.

Voorts maakte hij een restauratieplan voor het Oud-Katholiek museum, de voormalige St. Gertrudiskerk, een aardig laatgotisch kapelletje met een verrassend 18de-eeuws interieur, dat èrg nodig onder handen genomen moet worden. Ook hier vormt de financiering het grote struikelblok.

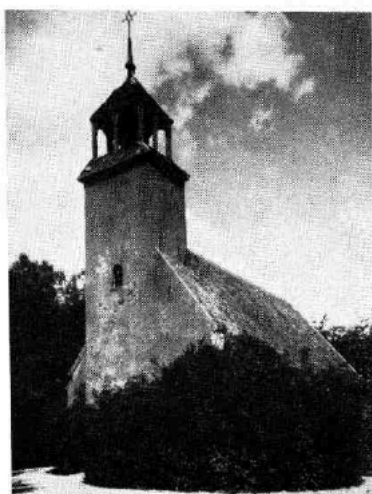
Toren van Schalkwijk vóór en na de restauratie

Voor de gevel van het huis Keistraat 5 is eveneens al geruime tijd een subsidie-aanvraag lopende. Het zou voor deze straat, die vrijwel geheel zijn historisch aanzien behield, van heel groot belang zijn, wanneer deze restauratie doorging. Het etalageraam van nr. 5 vormt in feite de enige dissonant in de gehele wand en dit raam zou weer vervangen worden door twee normale woonhuisramen, zoals ze nog tot voor enkele tientallen jaren hier aanwezig waren.

Eén initiatief uit Stokers Utrechtse ambtelijke periode moet hier ook nog vermeld worden, omdat dat juist nadien zo veel vrucht gedragen heeft: dat van de beeldhouwde lantaarnconsoles langs de grachten. Toen hij nog maar kort bezig was met de restauratie van de werfmuren ontdekte hij de capaciteiten van de beeldhouwer C. Groeneveld. Hij bedacht toen déze mogelijkheid om diens fantasie de vrije loop te kunnen laten en zo kwam de eerste reeks kostelijke stenen tot stand.

Het mag nú wel worden opgebiecht, dat dit initiatief niet geheel en al volgens de ambtelijke procedures tot uitvoering kwam: de eerste stenen zaten er vóór er over gepraat werd en daar kunnen we Stoker dankbaar voor zijn, want het is zeer de vraag of deze speelse stadsversiering het op papier alléén, zonder exemplaren in natura, „gehaald” zou hebben. Een stadsversiering die zó is uitgegroeid, dat er terwijl wij dit schrijven aan de vierde beeldhouwer die met dit werk bezig is, Jeanot Bürgi, een tentoonstelling in het Centraal Museum is gewijd, alwaar als bijlage van de catalogus lijsten worden verstrekt van alle consoles, die er in de loop der jaren zijn aangebracht!

Tenslotte vermelden we nog de N.H. kerk te *Vreeswijk*, een 17de eeuwse centraalbouw, waaraan in de vorige jaargang van ons maandblad reeds een publicatie is gewijd en waarheen een excursie werd ge-

De kerk van Tull en 't Waal vóór en na de restauratie

maakt - zoals trouwens ook de kerk te Maarssen in een excursie werd opgenomen.

Het bestuur kan niet anders dan trots zijn op haar erelid Willem Stoker en hem toewensen, dat hij zijn vruchtbaar werk nog geruime tijd zal kunnen voortzetten. Niet alleen ten genoegen van de leden van onze Vereniging, wie de monumenten van de provincie zo na aan het hart liggen, maar van iedereen die de provincie bewoont of bezoekt!

C. L. Temminck Groll.